

Криза концепції прав людини в контексті розвитку сучасного світу

Завальна Ж.В., професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Старинський М.В., доцент, доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
навчально-наукового інституту права СумДУ

Утвердження та об'єктивація у вигляді Загальної декларації прав людини в 1948 році на світовій арені концепту «права людини» стало правовою революцією у впорядкуванні людських взаємовідносин. Жахи Другої світової війни наглядно показали необхідність зміни підходів до врегулювання людських конфліктів та фізичного ставлення до людини як до живої істоти.

Загальна декларація прав людини ввібрала в себе весь масив політико-правових думок, що століттями формувались та накопичувались у філософсько-правових трактатах видатних мислителів. Саме з моменту прийняття Загальної декларації прав людини в світі почалась побудова «великої міжнародної системи законодавства, адвокації і правозастосування [4]», що була покликана захищати людські права.

Із завершенням холодної війни цей процес набрав значного імпульсу і став провідним соціально-політичним напрямком розвитку світової людської взаємодії. В цей період закріплені в Загальній декларації права закріплювались не тільки в документах ООН, а й регіональних угодах і конституційних проектах, що розроблялись практично по всій земній кулі. В цілому відбувалась інтеграція прав людини в міжнародні правові системи і національні законодавства.

Розпад Радянського Союзу став значною соціально-політичною подією, яка ще більше почала просувати концепт «права людини» в світі. Нові держави, що утворились на теренах зниклої держави опинились перед вибором моделі подальшого свого розвитку і цей концепт був сприйнятий як загально цивілізаційний та імплементований в національні законодавства молодих держав.

В цілому сучасний світ розвивається по шляху встановлення безумовної поваги та захисту прав людини.

Разом з цим соціально-політичні події, що відбуваються в світі ставлять ряд гострих питань, відповіді на які має дати світове співтовариство. Таких питань є декілька, проте найголовнішими з них є: Чи всі держави і суспільства мають жити за нормами закріпленими в Загальній декларації права людини? Чому найбільші поборники прав людини в світі часом нехтують правами людини? Чи можуть держави втручатись у справи інших держав під приводом захисту прав людини?

Розуміючи, що відповідь на зазначенні питання це прерогатива світового співтовариства, зі свого боку спробуємо окреслити власні погляди на них.

Спершу варто звернути увагу на те, що при дослідженні становлення прав людини в світі ми стикаємось з проблемою невизначеності змісту самого концепту «права людини». Ще в середині 80-х років XX століття один з дослідників і філософів прав людини констатував факт того, що «на мові двадцятого століття термін «права людини» відповідає традиційному поняттю «природних прав», проте не дивлячись на велику кількість висловлювань щодо них їх суть і зміст залишається незрозумілим [3]». Це твердження є актуальним і на сьогодні, тим більше якщо поглянути на історію їх об'єктивації у Загальній декларації прав людини.

З самого початку свого створення Загальна декларація прав людини була задумана як загальнолюдська та всеохоплююча, тобто така, що стосується всіх жителів нашої планети. Разом з цим практично з самого початку її розробники зіткнулись із проблемою узагальненості людської цивілізації. Поставивши західну модель розвитку цивілізації в якості зразка, розробники отримали ряд зауважень, зокрема з боку представників мусульманських держав. Так, голосом мусульманських держав став голос представника Саудівської Аравії аргументи якого і сьогодні не можуть бути спростовані. Було зазначено що «автори проекту декларації по великому рахунку прийняли до уваги тільки ті стандарти, які визнаються західною цивілізацією, при цьому був проігнорований досвід більш древніх цивілізацій, що перевірений часом. Мудрість приписів цих цивілізацій, зокрема в частині сімейних союзів, була підтверджена на протязі віків. Комітет по розробці декларації не повинен утверджувати зверхність однієї цивілізації над іншими чи вводити одноманітні стандарти для всіх держав світу [2]». З часом, періодично, в світі робляться спроби примирити іслам і західну цивілізацію, зокрема – Ісламська декларація прав людини, проте погоджуючись в певних моментах, ні одна зі сторін не бажала поступатись по принциповим питанням. Ситуація ще більше загострилась, коли в світі почали лунаєти голоси представників Ірану після їх ісламської революції, які ставили і продовжують сьогодні ставити під сумнів універсальність правозахисних норм прав людини.

Також західні правозахисні стандарти були піддані критиці деякими політичними лідерами держав Східної Азії. Економічний розвиток азіатських держав зробив впевненими окремих їх лідерів які відстоювали право своїх народів на пріоритет колективних цінностей та суспільних інтересів над приватними. Голоси представників Малайзії та Сингапуру продукували думку про те, що високі показники розлучень та значний рівень злочинності, що притаманні сучасному Західному суспільству, показує, що західний індивідуалізм підриває саму можливість ефективно користуватись правами людини. При цьому на думку азіатських правителів саме вони є уособленням цивілізаційного виклику гегемонії західної моделі розвитку [1].

Враховуючи висловлене та особливості сучасного економічного розвитку різних регіонів світу, стає очевидним, що питання універсальності закріплених в Загальній декларації прав людини цінностей в майбутньому будуть поставлені під сумнів і потребуватимуть значної світової колективної праці.

Друге питання є ще більш провокативним ніж попереднє, що можна проілюструвати на прикладі одного з фундаментальних прав людини права на життя.

В сучасному світі найбільшим поборником прав людини є Сполучені Штати Америки. В процесі діяльності із захисту прав людини США, використовуючи різні механізми заохочення держав і тиску на них, просували думку про заборону смертної кари. Як результат сьогодні смертна кара в багатьох державах скасована, в тому числі і в Україні, на законодавчому рівні або не використовується тривалий термін, в деяких державах зберігається як міра покарання за особливо тяжкі злочини

Разом з тим, останні події в США показують збільшення прихильників застосування смертної кари, тобто позбавлення людини життя як покарання, що передбачено законодавством держави. Згідно з опитуванням агентства Gallup, у 2018 році, 56% американців виступали за смертну кару як міру покарання за вбивство людини. Сьогодні 21 із 50 штатів повністю відмовилися від такої міри покарання, проте в липні 2019 року Міністерство юстиції США повідомило про відновлення смертної кари [9]. Очевидною є дія системи подвійних стандартів, що останнім часом активно використовується в сучасній світовій політиці. На нашу думку, саме провідні держави світу, такі як США, мають своїм прикладом демонструвати повагу до декларованих і рекламованих ними цінностей, що в подальшому зміцнить підтримку загальносвітової довіри до прав людини як загальносвітових цінностей.

І останнє питання стосовно втручання держав у справи інших під приводом захисту прав людини.

Сучасний світ починає оформлюватись як двополярний: з одного боку Сполучені штати Америки, як держава яка є найбільш економічно та військово могутньою, з іншого боку – Російська Федерація як спадкоємиця Радянського Союзу, що позиціонує себе як держава, що бореться з спробами США встановити світову гегемонію. Враховуючи це проілюструємо діяльність цих держав на міжнародній арені під прапором захисту прав людини.

Починаючи з другої половини XX століття, в історії США, що намагалась встановити світове панування була велика кількість активних дій, основою яких був захист прав людини. Ми лише згадаємо декілька, не вдаючись до аналізу, оскільки це потребуватиме більш глибоких досліджень. Разом з цим аналіз подальшого істотного розвитку подій після активностей США дає можливість читачу зробити більш красномовні висновки самотійно.

20 грудня 1989 року США провело операцію «Гідна справа» (рос. «Правое дело») і здійснило вторгнення в Панаму офіційно мотивуючи це тим, що захисту потребують 35000 американських громадян і поновлення демократії в Панамі [7].

20 березня – 1 травня 2003 року об'єднані сили США і анти іракської коаліції провели проти Іраку військову операцію, що отримала первинну назву «Шок і трепет». Потім операція отримала назву «Свобода Іраку». Головною офіційною причиною війни була оголошена наявність в Іраку зброї масового ураження [5].

Після розпаду Радянського Союзу Російська Федерація на міжнародній арені позиціонує себе як його правонаступниця. Останнім часом керівництво РФ робить спроби поновити Радянський Союз чи хоча б взяти під політичний контроль провідні держави регіону, що утворились на його теренах, зокрема Республіку Білорусь, Грузію та Україну.

Війна між Грузією з одного боку та Росією і сепаратистськими угрупованнями Південної Осетії та Абхазії з іншого. Війна розпочалася навколо збройного протистояння в Південній Осетії у серпні 2008 року. Російська Федерація окупувала частину грузинської території під приводом захисту населення Південної Осетії та Абхазії [8].

2014 рік Російська Федерація здійснила військову агресію проти України. Війна на сході України або Війна на Донбасі – військовий конфлікт, розпочатий російськими загонами, які вторглися у квітні 2014 року на територію українського Донбасу після захоплення Росією Криму, серії проросійських виступів в Україні і проголошення «державних суверенітетів», так званих «ДНР» та «ЛНР» [6].

Аналіз даних подій показує, що захист прав людини, чи окремих їх видів, в інтерпретації агресорів, став лише приводом до військових вторгнень основною метою яких були або економічні або політичні інтереси.

Враховуючи зазначене, ми лише констатуємо факт наявності кризи концепції прав людини в сучасному світі і підтримаємо думку Майкла Ігнат'єва, який вказував на три основні фактори цієї кризи. Зокрема, ми не послідовні і не можемо в рівній мірі застосовувати одні й ті ж критерії до сильних і слабких, ми не в змозі примирити непорушність індивідуальних прав людини з нашою прихильністю до національного самовизначення і державного суверенітету, втручаючись в ту чи іншу історію ми не вміємо створювати легітимні інститути, що можуть бути гарантією прав людини [4]. Лише усунення зазначених факторів дасть можливість сучасній цивілізації отримати міцний фундамент свого розвитку у вигляді прав людини.

Література

1. De Bary W.T. Asian Values and Human Rights: A Confucian Communitarian Perspective. Cambridge: Harvard University Press, 1998. P. 1-16

2. Johnston G., Symonides J. The Universal Declaration of Human Rights: A History of Its Creation and Implementation, 1948-1998. Paris: UNESCO, 1998. P. 52-53
3. Maurice Cranston: What Are Human Rights? Basic Books, New York. 1962.
4. Michael Ignatieff. Human rights as politics and idolatry. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001
5. Війна в Іраку // електронний ресурс: режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%86%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%83> (дата звернення 28.09.2019)
6. Війна на Донбасі // електронний ресурс: режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8> (дата звернення 28.09.2019)
7. Втручання США в Панаму // електронний ресурс: режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%A1%D0%A8%D0%90%D0%B2%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D1%83> (дата звернення 28.09.2019)
8. Російсько-грузинська війна // електронний ресурс: режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0> (2008) (дата звернення 28.09.2019)
9. У США відновлюють смертну кару: аргументи за і проти // Електронний ресурс: режим доступу: <https://ukrainian.voanews.com/a/ssha-smertna-kara/5021734.html> (дата звернення 28.09.2019)